

*Конохов С.В.**аспірант кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»**Konokhov Sergey**Kiev National Economic Vadym Hetman University*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ

METHODOLOGICAL CUTS OF FOOD SUPPLY IN THE MODERN SYSTEM OF GLOBAL SOCIAL PROTECTION

Анотація. У статті визначено методологічні витoki наукового осмислення феномена суспільних благ, процесів їх продукування, розподілу та споживання. Проаналізовано теоретичні погляди на сутність інтерпретації суспільних благ, що беруть свій початок в теорії державних фінансів англійської класичної політекономії. Розглянуто кваліфікацію змістовної сутності суспільних благ, що детермінує їх ключові іманентні риси. Охарактеризовано продовольче забезпечення через призму теорії суспільних благ, яке втілює у собі товари та послуги одночасно і патронатного, і мериторного типів. Щодо забезпечення сталого розвитку, високої якості та тривалості життя населення, то суспільство об'єктивно зацікавлене в наявності повноцінної та ефективної системи продовольчого забезпечення населення, а суспільна корисність продовольчого забезпечення виявляється не тільки на рівні окремих індивідів, але й тих осіб, які зацікавлені в оточуванні себе здоровими та щасливими людьми й відсутності голодуючих співгромадян.

Ключові слова: продовольство, суспільство, глобальна безпека, продовольчий ринок, суспільні блага.

Постановка проблеми. Наростання й суттєве поглиблення загроз глобальної продовольчої проблеми значною мірою актуалізують проблематику щодо комплексного дослідження світового продовольчого забезпечення у його тісному взаємозв'язку з ключовими трендами світогосподарського розвитку та характером розподілу глобальних суспільних благ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії суспільних благ та глобальних проблем людства присвячено багато праць світових та українських вчених, таких як Т. Сендлер, І. Кауль, М. Стерн, І. Грюнберг, С. Барретт, С. Медведєв, І. Томашов, О. Даниленко, Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, наявні значні методологічні труднощі, пов'язані як з неоднозначністю визначення поняття суспільних благ, так і зі з'ясуванням їх місця та ролі у загальному процесі відтворення суспільного продукту на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення методологічних витоків наукового осмислення феномена суспільних благ та продовольчого забезпечення у сучасній глобальній системі.

Виклад основного матеріалу. Наростання й суттєве поглиблення загроз глобальній продовольчій проблемі значною мірою актуалізують проблематику щодо комплексного дослідження світового продовольчого забезпечення в його тісному взаємозв'язку з ключовими трендами світогосподарського розвитку та характером розподілу глобальних суспільних благ. Як відомо, економічний зміст суспільних благ в економічній теорії базується на їх кваліфікації як життєво необхідних для суспільного розвитку товарів чи послуг, що не можуть

виробляться у достатній кількості та якісних кондиціях виключно на основі дії ринкових механізмів, під час споживання яких окремим індивідом вони стають доступними для всіх членів суспільства без будь-яких додаткових з їх боку витрат [1, с. 39]. Подібна кваліфікація змістовної сутності суспільних благ детермінує їх ключові іманентні риси, а саме відсутність виключення виробництва (це передбачає наявність значних обмежувальних чинників у процесі їх продукування через, з одного боку, існування сегменту їх споживачів, які не роблять грошових внесків за їх споживання, а з іншого боку, неможливість виробників заборонити чи обмежити споживання таких благ з боку цієї групи споживачів) та неконкурентність споживання (це означає неможливість окремого індивіда, який споживає суспільне благо, обмежити його споживання іншими членами суспільства) [2, с. 22].

З огляду на вищезазначені характеристики суспільних благ вони посідають важливе місце у структурі економічної безпеки країн чи цілих регіонів. Їх виробництво охоплює такі сфери господарювання, як оборонно-промисловий комплекс, охорона здоров'я, освіта, культура, харчове та інфраструктурне забезпечення суспільного розвитку. Слід особливо відзначити, що одна частина суспільних благ справляє прямий, а друга – опосередкований вплив на соціально-політичну ситуацію в країні. Водночас виробництво суспільних благ, з одного боку, пов'язане з бюджетними витратами різних рівнів, а з іншого боку, є невід'ємним бюджетоформуючим компонентом [3, с. 356]. З цього випливають значні методологічні труднощі, пов'язані як з неоднозначністю визначення поняття суспільних благ, так і зі з'ясуванням їх місця та ролі у загальному процесі відтворення суспільного продукту на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Так, методологічні витоки наукового осмислення феномена суспільних благ, процесів їх продукування, розподілу та споживання беруть свій початок у західноєвропейському гуманістичному дискурсі XVI – XVIII ст. у роботах Ж. Бодена,

Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж. Руссо та багатьох інших просвітителів того часу. Щодо самої категорії «суспільні блага», то вона була запроваджена в науковий обіг ще в середині XVIII ст. шотландським філософом-емпіристом, істориком та економістом Д. Юмом для пояснення змістовної сутності та регуляторних механізмів держави в національній економічній системі. Так, саме Д. Юм вперше у світовій історії чітко ідентифікував специфічні види послуг, продукування яких хоча й не пов'язане з генеруванням прибутків для економічних агентів, проте споживання яких має колосальний економічний, соціальний та суспільний ефект. Пізніше один із засновників сучасної економічної теорії А. Сміт наголошував на необхідності надання монархом (тобто державою) деяких благ (оборони, освіти та харчування бідним верствам населення тощо), прибуток від реалізації яких за жодних умов не здатен компенсувати витрачених на їх виробництво ресурсів у приватному секторі [4, с. 157]. Представник британської політекономії Дж. Мілль вже у другій половині XIX ст. впритул наблизився до сучасного розуміння природи суспільних благ, наголошуючи на тому, що «за визначених умов індивідуальні потреби можуть бути задоволені тільки способом колективних дій» [3, с. 357].

Однак суспільні блага отримали найбільш фундаментальне теоретичне розроблення в теорії суспільного сектору, представники якої (А. Аткинсон, П. Самуельсон, М. Олсон, Г. Таллок, Р. Коуз, Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, К. Ерроу, А. Пікок та інші науковці) зробили вагомий внесок у формування наукових уявлень щодо змісту, причин та передумов його формування, зокрема через призму структурного поділу економічної системи та державного втручання у відповідь на «провали ринку». При цьому спостерігаються досить неоднозначні трактування ними змістовної сутності суспільних благ: К. Боулдінг кваліфікує їх як товари чи послуги, що виробляються спільнотою індивідів за посередництва колективної організації та споживаються всім суспільством; Е. Доунс – як блага з неподільними для кожного індивіда вигодами від їх споживання незалежно від кількості

споживачів [5, с. 81]; французькі економісти Р. Барр, Е. Дюфло, Ж. Тіроль та Ж. Фарт трактують сутність суспільних благ, спираючись на такі критерії суспільної ефективності, як рівність, солідарність, якість послуг, а також тривалість використання найефективніших з доступних нині технологій [6, с. 7]; Н. Калдор і Дж. Хікс визначають їх як товари та послуги, що формують суспільний добробут і реалізують принцип суспільної компенсації; П. Самуельсон та В. Нордхаус – як колективно споживані універсальні блага з нульовими витратами на їх додаткове споживання кожним наступним індивідом та відсутністю гарантій оплати за них.

Між тим агрегований формат теоретичного аналізу проблематики виробництва та споживання суспільних благ знаходить своє концентроване вираження в неокласичній теорії суспільного вибору. Вона вивела ключовий принцип методологічного індивідуалізму на найвищий щабель теоретичної концептуалізації, поширивши його не тільки на власне підприємницький сектор, але й на економічну поведінку органів державного регулювання й окремих політиків, доводячи цим відсутність будь-яких суспільних інтересів, якісно відмінних від інтересів окремих індивідів [7, с. 110]. Подібні теоретичні погляди відбивають змістовну сутність такого світоглядного вектору в інтерпретації суспільних благ, як теорія державних фінансів англійської класичної політекономії, що бере свій початок у другій половині XIX ст. У її рамках суспільні блага розглядаються через призму кейнсіанського напрямку економічної науки з акцентуванням основного дослідницького інтересу на визначальній ролі інституту держави в процесах їх виробництва як товарів та послуг, що мають у край низьку інвестиційну привабливість та характеризуються специфічними механізмами ціноутворення.

Під час комплексного аналізу ролі кейнсіанства у дослідженні феномену суспільних благ на неабияку увагу заслуговує теорія «змішаної економіки», в якій уперше у світовій науці було доведено пряму залежність процесів нарощування масштабів господарської діяльності та її часткового усупіль-

нення з органічною конвергенцією приватного та державного секторів економіки від активної підтримки з боку держави інвестиційної діяльності та забезпечення зайнятості населення. Формування на цій основі змішаної економіки, на думку П. Самуельсона, стає потужною та високоефективною системою загального страхування суспільства від найбільш загрозливих та небезпечних щодо суспільної та соціальної рівноваги проявів та іманентних характеристик ринкової економіки. Крім того, кваліфікація кейнсіанцями ринкової економіки як внутрішньо нестійкої системи, абсолютно «байдужої» до соціального результату [7, с. 109] економічної діяльності, створила потужну методологічну базу сучасного розуміння природи та змістовної сутності так званих провалів ринку, а також розроблення на цій основі ефективних механізмів їх пом'якшення з боку державного регулювання на основі реалізації функцій «вбудованих стабілізаторів» та реалізації інструментарію антициклічного регулювання соціально-економічних процесів.

Інша гілка неокласичного дискурсу суспільних благ сходить до німецької традиції їх дослідження, що базується на теоретичній платформі суспільних інтересів та колективних потреб, отже, ключовій ролі інституту суспільної опіки в процесах їх споживання. Йдеться насамперед про наявність чітко вираженого нормативного інтересу суспільства щодо виробництва й споживання критично важливих для суспільного розвитку товарів та послуг. Ця група суспільних благ отримала дуже влучну кваліфікацію, а саме «патронатні товари» (“protected goods”), виробництво та споживання яких є неможливими без активної регуляторної участі держави. Інакше кажучи, товари та послуги патронатного типу характеризуються, по-перше, високим рівнем соціальної корисності як концентрованого вираження узгоджених економічних інтересів усіх членів суспільства; по-друге, генеруванням екстернальних економічних ефектів, пов'язаних із зовнішньою економією ресурсів та фінансових коштів; по-третє, породженням інформаційної асиметрії ринків та формуванням ринків з так званим несприятливим

відбором (“adverse selection”); по-четверте, прямим стосунком з природними монополіями як інститутами неефективного перерозподілу ресурсів; по-п’яте, охопленням спектру суспільних товарів та послуг з притаманними їм «парадоксами суспільних благ» [8, с. 69].

Характеризуючи німецьку традицію неокласичного дискурсу суспільних благ, вважаємо, що слід особливо відзначити те, що розглядувана нею їх продуктово-видова структура, окрім патронатних товарів та послуг, включає широкий спектр приватних благ (вони продукуються приватним сектором, а виробництво та споживання перебувають під державним контролем) та так званих мериторних товарів (“merit goods”). Останні включають товари та послуги, індивідуальний попит на які є завжди меншим від нормативних цілей суспільного розвитку, отже, обов’язково повинен підтримуватись та стимулюватись державою [9, с. 694]. Підтвердженням цього є, зокрема, той факт, що за 1938–2017 рр. обсяг державних витрат за групою розвинутих країн збільшився з 18,5% до 41,6% валового внутрішнього продукту у США; з 21,8% до 56,5% у Франції; з 28,8% до 38,7% у Великобританії; із 42,4% до 44,1% у Німеччині; з 30,3% до 39,1% в Японії; з 21,7% до 43,3% у Нідерландах; з 29,2% до 48,6% в Італії; з 22,9% до 54,1% у Фінляндії (табл. 1).

Характеризуючи продовольче забезпечення через призму теорії суспільних благ, наголошуємо на тому, що воно втілює в собі товари та послуги одночасно й патронатного, й мериторного типів. Його патронатна природа виявляється в тому, що продовольче забезпечення одночасно має індивідуальну та

соціальну корисність, тобто цінність, що стосується збереження життя та здоров’я людського організму, підтримання його фізіологічної та розумової діяльності, відновлення пластичних та енергетичних ресурсів організму, формування біологічних регуляторів обміну речовин у тканинах, забезпечення всіх регуляторних функцій, а також активності та здатності до розширеного відтворення.

Щодо суспільства загалом, то з точки зору забезпечення його сталого розвитку, високої якості та тривалості життя населення воно також об’єктивно зацікавлене в наявності повноцінної та ефективної системи продовольчого забезпечення населення. Йдеться про те, що суспільна корисність продовольчого забезпечення виявляється не тільки на рівні окремих індивідів, які безпосередньо споживають продукти харчування, але й тих осіб, які хоча самі не харчуються, проте зацікавлені в оточуванні себе здоровими та щасливими людьми, відсутності голодуючих співгромадян.

Висновки і пропозиції. Глобальна продовольча проблема є однією з найгостріших проблем, яку не здатні вирішити навіть колосальні досягнення сучасного науково-технічного та інноваційного розвитку. Її економічний зміст відбиває характер соціально-економічних відносин між окремими індивідами, населенням та державою, окремими країнами світу щодо суспільного відтворення продовольчих товарів на всіх його етапах, а саме етапах виробництва, розподілу, обміну, споживання. Глобальна продовольча проблема виявляється як у значному дефіциті продуктів харчування у найбідніших країнах світу, так і значному браку коштів у певної частини населення

Таблиця 1
Динаміка державних витрат за окремими країнами ОЕСР у 1938–2017 рр., % ВВП [10, с. 101]

Країна	1938 р.	1950 р.	1965 р.	1973 р.	1985 р.	1995 р.	2000 р.	2011 р.	2017 р.
Франція	21,8	27,6	38,4	38,5	52,4	57,8	54,6	58,5	56,5
Німеччина	42,4	30,4	36,6	41,5	47,2	58,4	48,3	47,1	44,1
Японія	30,3	19,8	19,0	22,4	32,7	37,5	40,6	41,2	39,1
Нідерланди	21,7	26,8	38,7	45,8	60,2	62,1	50,3	51,5	43,3
Великобританія	28,8	34,2	36,1	40,6	47,7	47,5	42,5	48,2	38,7
США	18,5	22,5	27,4	36,6	36,7	40,6	36,3	43,7	41,6
Італія	29,2	30,3	34,3	37,8	50,8	64,1	52,2	54,5	48,6
Фінляндія	22,9	21,3	23,9	23,2	48,3	65,3	51,1	54,9	54,1

на купівлю харчів, незбалансованому раціоні харчування, невідповідності білкового споживання пороговим нормативним значенням, незбалансованості споживання білкових та енергетичних продуктів, браку споживання тваринних білків, недостатньому доступі до чистої питної води, поширенні неякісного харчування тощо. За умов глобалізації діюча світова система суспільного відтворення продуктів харчування зазнає фундаментальних змін, пов'язаних, з одного боку, з динамічним залученням до сільськогосподарського виробництва дедалі більшої частини земельних ресурсів, а з іншого боку, з інтенсифікацією аграрного виробництва на основі високотехнологічних систем землеробства та тваринництва, поширення високотрожайних сортів рослинних культур, впровадження інноваційних методів захисту рослин та здоров'я тварин. Масштаби та структурні виміри глобальної продовольчої проблеми набувають найбільш концентрованого вираження в парадигмі глобального продовольчого режиму як системи економічних, класових та міжнаціональних відносин, інститутів та владних порядків щодо забезпечення сучасного продовольчого відтворення, конвергенції світових процесів виробництва, споживання продуктів харчування з процесами нагромадження глобального капіталу.

Література:

1. Блок Ф. Роли государства в хозяйстве. *Экономическая социология*. 2004. Т. 5. № 2. С. 37–56.
2. Медведев С., Томашов И. Концепция глобальных общественных благ. *Вестник международных организаций*. 2009. № 2 (24). С. 21–28.
3. Ваславская И., Кошкина И. Роль общественных благ в системе обеспечения экономической безопасности. *Современные исследования социальных проблем*. 2015. № 8 (52). С. 353–363.
4. Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М. Классика экономической мысли: сочинения. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 896 с.
5. Поворозник М. Критеріальна ідентифікація медичних послуг як глобальних суспільних благ. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 15. Ч. 2. С. 81–85.

6. Белоусова С. Общественные блага и актуальные аспекты их создания : монография. Новосибирск : ЦРИС ; СИБ-ПРИНТ, 2009. 179с.
7. Зверяков М. Экономическая социодинамика: роль государства в современной экономике. *Экономическая теория*. 2013. № 4. С. 109–110.
8. Длугопольський О. Патронатні, мериторні та суспільні блага: проблеми розмежування та фінансування. *Світ фінансів*. 2014. № 1. С. 68–75.
9. Кац И., Севастьянова Е., Веретенникова А. Теоретико-методологический анализ современных подходов к исследованию сектора общественных благ. *Вестник УрФУ. Серия: Экономика и управление*. 2015. Т. 14. № 5. С. 670–686.
10. Roubini N., Sachs J., Honkapohja D. Government Spending and Budget Deficits in the Industrial Countries. Cohen. *Economic Policy*. 1989. Vol. 4. No. 8. P. 100–132.

Аннотация. В статье определены методологические истоки научного осмысления феномена общественных благ, процессов их выработки, распределения и потребления. Проанализированы теоретические взгляды на сущность интерпретации общественных благ, которые берут свое начало в теории государственных финансов английской классической политэкономии. Рассмотрена квалификация содержательной сущности общественных благ, которая детерминирует их ключевые имманентные черты. Охарактеризовано продовольственное обеспечение через призму теории общественных благ, которое воплощает в себе товары и услуги одновременно и патронатного, и мериторного типов. Касательно обеспечения устойчивого развития, высокого качества и продолжительности жизни населения, то общество объективно заинтересовано в наличии полноценной и эффективной системы продовольственного обеспечения населения, а общественная полезность продовольственного обеспечения проявляется не только на уровне отдельных индивидов, но и тех людей, которые заинтересованы в окружении себя здоровыми и счастливыми людьми и отсутствии голодающих сограждан.

Ключевые слова: продовольствие, общество, глобальная безопасность, продовольственный рынок, общественные блага.

Summary. The global food problem is one of the most acute problems that cannot overcome even the enormous achievements of modern scientific, technological and innovative development. Its economic content reflects the nature of socio-economic relations between individuals, the population and the state, and individual countries around the world with regard to the social reproduction of food products at all its stages – production, distribution, and exchange of consumption. The growing and substantial deepening of the threats to the global food problem greatly addresses the issue of a comprehensive study of the world food supply, in close connection with the key trends of world economic development and the nature of the distribution of global public goods. The aggregated format of theoretical analysis of problems of production and consumption of public goods finds its concentrated expression in the neoclassical theory of social choice. In the complex analysis of the role of Keynesianism in the study of the phenomenon of social wealth, the theory of “mixed economy” deserves special attention, in which, for the first time in the world of science, there is a direct relationship between the processes of increasing the scale of economic activity and its partial socialization. Another branch of the neo-classical discourse of public goods dates back to the German tradition of their research, based on the theoretical platform for social interests and collective needs. Describing the German tradition of the neoclassical discourse of public goods, it should be noted that its considered grocery structure, in addition to the patronage of goods and services, also includes a wide range of private goods. The scale and structural dimensions of the global food problem are becoming the most concentrated expression in the paradigm of the global food regime as a system of economic, class and interethnic relations, institutions and power regimes regarding the provision of modern food reproduction, convergence of global processes of production and consumption of food products with the processes of global capital accumulation. Under the conditions of globalization, the current world system of social reproduction of foodstuffs undergoes fundamental changes related, on the one hand, to the dynamic involvement of an ever-larger part of land resources in agricultural production, and, on the other, in intensification of agrarian production on the basis of high-tech farming and livestock systems, distribution of high yield varieties of plant crops, introduction of innovative methods of plant protection and animal health.

Keywords: food, society, global security, food market, public goods.